

## VESZETTORVOSOK SZENTESEN A XVIII–XIX. SZÁZADBAN

A történelem egy adott időszakában hatalmas pusztításokat okozó betegségek egy idő után visszaszorultak, mivel az emberek sikeresen vették fel velük szemben a harcot, vagy pedig egy újabb típusú kór lépett a helyükbe. Európában a XIV. században a pestis, a XVI. században a szifilisz, a XIX. században pedig a kolera volt az a betegség, amelyek pusztá említése is félelemmel töltötte el a lakosságot.<sup>1</sup> A veszettség igaz nem okozott akkora pusztításokat, mint az előbb felsorolt betegségek, mégis mindenki tisztában volt azzal, hogy borzalmas kínok között halnak meg azok, akiket megfertőz a halálos kór. Az általam vizsgált betegség azon túl, hogy Szentes polgárait is fenyegette, a lakosság megélhetését biztosító állattállományra is állandó veszélyt jelentett, hiszen a veszett kutyák hatalmas pusztításokat okozhattak a jószágok körében. A közösség védekezési technikái közül talán az ún. veszettörvosok alkalmazása tűnt a leghatásosabb módszernek. Ezek a gyógyító specialisták ugyanis képesek voltak összeállítani a kor orvostudománya által használt ellenszereket, ismerték a betegség tüneteit, sőt a fertőzött állatokat is el tudták különíteni az egészségesektől. Ezzel magyarázható többek között az is, hogy a veszettség gyógyításával foglalkozó egyének az adott közösség megbecsült tagjainak számítottak annak ellenére, hogy a hatóságok igen gyakran tiltották tevékenységüket.

A veszettörvosok személyéhez kapcsolódó, manapság is élő hiedelemtörténetek mellett a Szentesi Levéltárban jónéhány olyan írásos forrás található, melyek segítségével az 1760-as évektől egészen az 1910-es évek elejéig lehet nyomon követni a veszettség jelenlétét, illetve annak gyógyításával foglalkozó specialisták működését. A veszettörvosokra vonatkozó dokumentumok meglehetősen sokfélék. A községi és bírói számadáskönyvekben 1761-től felbukkanó bejegyzések igen szűkszavúak, általában csak a gyógyítónak járó pénzösszeget, illetve a kifizetés időpontját tüntetik fel. A tanácsülési jegyzőkönyvekben már szerepelnek a veszettörvos felfogadásának körülményei, az általa benyújtott kérvények is. A Szentesen tevékenykedő gyógyító specialisták által alkalmazott orvosságokról nem sokat tudunk. A kun-szentmártoni Pernyész Menyhért ellen lefolytatott helytartótanácsi vizsgálat azonban részletesen beszámol az általa használt gyógymódokról, receptekről, illetve a beteg állatok elkülönítésekor alkalmazott eljárásokról. A veszettörvosok személyéről, származásáról, családi és rokonsági viszonyairól az egyházi anyakönyvek tájékoztatnak. Társadalmi kapcsolataik feltérképezése nem is tűnik olyan egyszerű feladatnak, hiszen az 1832-től 1914-ig orvoslással foglalkozó Keresztes Nagyokon kívül a városban jónéhány azonos nevű család élt a XIX. században, ezért csak nagy körültekintéssel lehet egy-egy személyt beazonosítani. Az előbb felsorolt közigazgatási szerveken kívül egyéb városi hatóságok is foglalkoztak a veszettörvosokkal. A gyógyító specialistákkal kapcsolatos ügyeket 1861 és 1863 között az ún. Gazdasági Bizottmány intézte. A helyi szervek mellett természetesen a veszettséggel kapcsolatos ügyek az illetékes vármegyei hatóságokat is érintették, melyek közül a főszolgabíró és a főispán foglalkozott többször a városban tevékenykedő gyógyítókkal. Ezek a hatóságok bizonyos szempontból a felsőbb hatalom közvetítői voltak, hiszen általuk jutottak a közösség tudomására az országos rendeletek, de 1853-ban és 1863-ban ők tiltották be a veszettörvosok működését.

Tanulmányosak a szentesi sajtó ( Szentes és Vidéke, Szentesi Lap) hasábjain közölt írások is. Ezek a helyi és vegyes hírek rovatban szereplő rövid beszámolók a városban előforduló

<sup>1</sup> Burguière 2000. 61.

kutyaharapásokról, megbetegedésekről emlékeznek meg. A Szentesi Lap 1892-ben a Keresztes Nagy József ellen indított eljárásról is tájékoztatta az olvasót, amely a korban nagy érdeklődésre számot tartó eseménynek számított.<sup>2</sup>

A hatóságok országsszerte különbözőképp próbálták meg védekezni a veszettség ellen. Ennek egyik módja volt a veszett kutyák kiirtására, a betegség elterjedésének megakadályozására vonatkozó helyi és országos rendeletek megújítása és kihirdetése.<sup>3</sup> A szigorú szabályok rendszerint arra kívánták felhívni a lakosság figyelmét, hogy kutyáikat tartsák láncon és lássák el őket szájkosárral, valamint rakjanak ki az utcákra vízzel teli dézsákat, hogy az állatok tudjanak inni. A kóbor kutyákat a hatóságok kiirtották. Amennyiben valaki nem hajtotta végre a rendeleteket, az illetőt pénzbüntetéssel sújtották. Különösen nagy gondot okozott az utcákon és a pusztákon kóborló nagy számú kutya. Ezért a hatóságok megpróbálták rászorítani a városi és tanyai gazdákat, hogy csak annyi kutyát tartsanak, amennyi feltétlenül szükséges. A felesleges ebeket agyon kellett verni, vagy a rendelet kihirdetésétől számított nyolc napon belül a hatóságok által felfogadott személyeknek be kellett szolgáltatni. 1857-től a városban két sintér tevékenykedett. Feladatuk az utcákon kóborló kutyák összegyűjtése volt. A várostól 11 pengőforint havi fizetést, valamint minden eb után 4 pengőforint jutalmat kaptak.<sup>4</sup>

A védekezés másik módja a különböző gyógyhatásúnak tartott ellenszerek biztosítása volt, amelyek a kor orvostudománya szerint alkalmasnak bizonyultak a sebek kezelésére és a veszettség gyógyítására. Az 1850-es évek elején Szentesen a városi előjáróság gondoskodott a betegség elleni gyógyszer ingyenes szétosztásáról. Sajnos a levéltári források nem tájékoztatnak a szer mibenlétéről, összetételéről.<sup>5</sup> A XIX. század közepén a betegség ellen hatásosnak tekintették a kőrisbogárból (Cantharis) készült port, melynek gyógyító hatását az Alföldön is sokfelé ismerték.<sup>6</sup> Hajdúnánás környékén<sup>7</sup> kilenc kőrisbogár testét adták be a beteg állatnak, a kilenc fejből pedig az emberek számára csináltak gyógyszert.<sup>8</sup> A kőrisbogár mellett orvosként tartották számon a kenyérhéjba dugott piparezet is. Széles körben alkalmazták az étetással, füstöléssel kapcsolatos gyógyító eljárásokat. Az agyonvert veszett kutyát ezért gyakran elégették, és a megmart állatokat a füstön hajtották át, ami a hiedelem szerint megakadályozta a betegség további terjedését.<sup>9</sup> E módszert a XIX. század végén Szentesen is alkalmazták. A Szentés és Vidéke 1896. július 12-én megjelent számában a helyi és vegyes hírek rovat-

<sup>2</sup> Szentesi Lap 1892. XXII. évf. 79. szám. július 8. 2. old.

<sup>3</sup> A hatóságok az állategészségügyi intézkedésekkel a XVIII. század második felében már megpróbálták visszaszorítani és megelőzni a járványokat, amelyek nagy pusztításokat okoztak a háziállatok körében. 1859-ben az osztrák belügyminisztérium állatjárványrendelete Magyarországra is kiterjedt. 1888-ban készült el a magyar állatvitel zavartalan lebonyolítását szolgáló törvény, amely részletesen intézkedik a járványos megbetegedésekről, így a veszettsegről is. Takács 1973-74. 281., 288.

<sup>4</sup> Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fiókleveltára (a továbbiakban: CsML SzF) V. A. 145. a. 4. Szentés Város Tanácsának Iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: Tjgyk.) 1851. 1071., 1857. 854.

<sup>5</sup> CsML SzF V. A.. 145. a. 6. Tjgyk. 1852. 2559., 2635.

<sup>6</sup> Magyary-Kossa Gyula négy kötetes orvostörténeti munkájában részletesen bemutatja a kőrisbogár veszettség elleni használatát. A kőrisbogarat néhol *dühös bogárnak*, *dühbogárnak* nevezték, ami utal gyógyászati szerepére. Kramer János temesvári főorvos 1735-ben egy olyan kecskeméti tudós asszonyról tesz említést, aki kőrisbogarakból készült főzetet itatott betegeivel, akiket veszett kutyák martak meg. 1781-ben helytartótanácsi rendelet tette kötelezővé Stöck Antal gyógyító módszerét, amely a marás által okozott seb azonnali kimosásából, kiégetéséből, bevagdalásából, majd kőrisbogárral történő behintéséből állt. Csorba József Somogy megyében működő orvos 1829-ben már elítéli a kőrisbogár veszettség elleni használatát. A Hygiastika vagy is Orvosi Oktatás című munkájában ekképp vélekedik erről: „...hogyan egyebet ne említsek, a' dühös állatok marása után következhet veszettség (dühösség) ellen gyógyíthatnak... Kőris bogarat adnak ezek az Ámitók, vagy nem az olly szerentsétleneknek, melly minden Embernél nehéz, sőt véres vizzelést okoz, 's ámitanak, hogy a' veszettség véres bogár formába ment el.” Magyary-Kossa 1929. 359-363.

<sup>7</sup> Igmandy 1941. 257.

<sup>8</sup> A Kazay Endre által 1900-ban összeállított Gyógyszerész Lexicon a következőképp mutatja be a kőrisbogár gyógyhatását: „Veszett-kutya harapására, renyhé gyógyulása sebre hintve azokat nyitva tartja s megakadályozza a fertőzőmennyek felszívódását.” Kazay 1900. 33.

<sup>9</sup> Bereczki 1981. 179-180.

ban olvasható rövid cikk így számol be az előbb említett eljárásról: „Hírt adtunk róla, mennyi jelentés érkezik a rendőrséghez innen is onnan is az állítólagos veszett kutyák miatt s hogy ennek dacára egy esetben se sikerült hatóságilag a tényleges veszethez megállapítani. Ennek oka - alig hinné valaki a XIX-ik század végén - a babona. Most is jelentették, hogy Aradi László tőkei tanyáján veszett kutya garázdálkodott, jószágot, gyereket megmárt; de mire a hatósági állatorvos a tanyára kijutott, a veszett ebnek csak összeégett dögtéstét talált, melyen a betegség már megállapítható nem volt; mert úgy tartja a babona, hogy az ilyen ebet meg kell égetni és az általa megmártakat a saját tetemével megfűstölteni, a marás utókövetkezményeinek elkerülése végett.”<sup>10</sup> Elterjedt volt a kutya szőrével történő gyógyítás, de hasonló módon használták a teljesen porrá égetett állat hamuját.<sup>11</sup>

A betegség elleni védekezés harmadik módjaként tarthatjuk számon az ún. *veszethez* vagy *víziszonykór* orvos alkalmazását. Ezek az emberek tulajdonképpen a veszethozás gyógyításával és megelőzésével foglalkozó specialisták voltak, akik egyben az egész Alföldön hiedelemmondai alakokként is felbukkannak. Az általuk alkalmazott orvoslási eljárások, gyógy módok a legtöbb esetben a XVIII–XIX. században készült állatorvosi könyvekből származnak, amelyek nagy mértékben hozzájárultak az állatgyógyászat ésszerűbbé válásához.<sup>12</sup> Szentesen kívül számos olyan települést ismerünk, ahol a veszettorvosok hivatásszerűen működtek.<sup>13</sup>

A *veszethez* vagy *víziszonykór* orvos először 1761-ben bukkan fel az írásos forrásokban. Ebben az évben a város 4 forintot fizetett egy bizonyos földvári orvosnak a város sertéseinek a gyógyításáért, két évvel később pedig 34 krajcárt kapott „*veszethez* ellen való orvossáért”.<sup>14</sup>

Az 1780-as és az 1790-es években az előjáróság már Kunszentmártonból hozta a gyógyszerert. A város 1781-es, 1788-as, 1790-es és az 1791/92-es kiadásait és bevételeit nyilvántartó kimutatásokban ugyanis olyan bejegyzések szerepelnek, amelyek szerint Kunszentmártonból egy meg nem nevezett szert hoztak Szentésre az emberek és a marhák gyógyítása céljából. 1791. január 28-án Dömsödi János hadnagy ment el a gyógyszerért, ami 5 forintba került.<sup>15</sup> 1794-ben a számadások már név szerint is megemlíti a város által a veszethozás gyógyítására alkalmazott személyt, aki Kunszentmártonban lakott és Pernyész Menyhértnek hívták.<sup>16</sup> Pernyész korának közismert alakja volt.<sup>17</sup> Miután a pesti egyetem orvosi kara megvizsgálta az általa használt szert, a Helytartótanács a gyógyítót 20 arany jutalomban részesítette. A gyógyszert<sup>18</sup> azonban csak hivatásos orvos tudtával és hozzájárulásával alkalmazhatta. Pernyész évi fizetése alkalmazásának ideje alatt mindvégig 40 forint volt. Bérét a számadások idevonatkozó bejegyzései

<sup>10</sup> Szentes és Vidéke 1896. XVII. évf. 56. sz. július 12.

<sup>11</sup> Barna 1999. 618.

<sup>12</sup> Magyarországon már a XVII. század közepétől rendszeresen jelentek meg ilyen munkák. pl. Tseh Márton: Lovak orvosságon megpróbált új könyvetskéje (1656), Tolnay Sándor: A' barom állatok' sebgógyítása tudományarúl (1785), Gyarmati Sándor: A falusi barom orvos (1832) Barna G.1981. 185.

<sup>13</sup> Koszta 1968. 109., Szűcs 1938. 395.

<sup>14</sup> CsML SzF V. A. 102. m/2. Szentes Város Tanácsának Iratai. Bírői és községi számadások ( a továbbiakban: Bír. és Köz. Szám. 1761., 1763.

<sup>15</sup> CsML SzF V. A. 102. m/3 Bír. és Köz. Szám. 1791.

<sup>16</sup> CsML SzF V. A. 102. m/4 Bír. és Köz. Szám. 1794.

<sup>17</sup> Tevékenységére már 1795-ben felfigyelt a megyei hatóság. Székér Károly János vármegyei főorvos ugyanis jelentést tett a helytartótanácsnak, hogy egy bizonyos Pernyész nevű nemes ember állítólag olyan orvosságot ismer, amellyel a veszethez gyógyítani lehet. Magyar-Kossa Gy. 1940. 201.

<sup>18</sup> Pernyész ellenszere a következő összetevőkből állt: „ Az első: Füvekből álló por. Végy Csergő füvet, Levistikom levelet, Ruta füvet, Sz.-János füvet vagyis tsergő füvet. Ezen füvekből egyformán vevén mindenikből, tedd sákba, kementzében száradd meg, törd porrá, szitáld meg, legyen készen a mikor szükség lesz red. A másik: Bogár por. Végy úrnap előtt lerázott kőrösbogarakat, lerázván egy ponyvára, hirtelen hajtsd össze, rontsold meg, törd porrá. Az Isten tehénkéjével (Sit venia ineptae denominationi!) hasonlóképen kell bántni és egyenlő mértékben össze kell tenni: Egy tized rész bogár porhoz, tizszerannyi füvekből való port kell tenni és jól el-egyenlíteni. A dosisa vagy mértéke ezen elegyült pornak: Felnőtt embernek egy krajczárú pdinkában egy késhegynyi elkavarva kell adni és nyomtassa le egy kevés pájinkával. A marháknak és lónak ött üj közzé férőti. A marhát lenyomják, nyelvét kivonnyák, a nyelve tövére teszik és vízzel lenyomtattyák. A lónak, minthogy harapathat, a száját felpetkeli, úgy kell a torkába vetni, lia pedig még eszik. önként a zabot megnevesítően, a port közzé kell hinteni, hogy megegye az abrakkal vagy désába az ivó vízbe kell hinteni, ugys megissza.” Magyar-Kossa 1929. 207-208.

szerint egy összegben kapta meg, de volt olyan esztendő, amikor három részletben fizették ki járandóságát. A bírói számadások különböző módon nevezik Pernyészt. Leggyakrabban a *kunszentmártonyi orvos* megnevezés szerepel, de előfordul a *veszet orvos*, *dühödés orvosa*, *marhák orvosa* kifejezés is. Külön kiadást jelentett a város számára, ha megfertőződött a jószágállomány, és el kellett hívni a kunszentmártoni veszettorvost. 1819. augusztus 1-én 8 forint 15 krajcár kiadást jelentett Pernyész és segítőjének ellátása és jutalmazása.<sup>19</sup>

A kunszentmártoni veszettorvost Nagy Mihály szentesi lakos követte, aki elődjének fizetését (40 váltóforint) kapta,<sup>20</sup> emellett mentesült a *katonatartás* illetve a *forspontozás* terhe alól. Az egyházi anyakönyvek szerint Keresztes Nagy Mihály 1784. május 26-án született. Apja Keresztes Pál, anyja pedig Buzi Anna volt. 1804. november 28-án vette feleségül a 22 éves Dobosi Máriát. Házasságukból több gyermek is született. 1807. december 17-én látta meg a napvilágot Mihály fiuk, aki 1811. október 25-én, négy évesen meghalt. Az 1812. november 12-én született következő gyermek szintén a Mihály nevet kapta. A források szerint a szentesi veszettorvos feladata a marhák gyógyítása volt. Előfordult azonban, hogy kutyaharapás esetén is igénybe vették szakértelmét. 1844. június 10-én Cseke Pál kutyája rátámadt Aradi Jánosné 14 éves fiára. Június 11-én Keresztes Nagy Mihály megvizsgálta az állatot, megállapította a betegség tüneteit, majd engedélyezte a kutya lelövését.<sup>21</sup> 1846-ban Keresztes Nagy Mihály fizetése 80 pengő forintra emelkedett, mivel a városi tanács elfogadta azon ajánlatát, mely szerint „*ideje korán megszólítva a ki nem gyógyítandó marhákért kármentesítést ígér*”<sup>22</sup> A Keresztes Nagy Mihály által alkalmazott gyógyítási eljárásokat sajnos nem ismerjük. Annyi azonban kiderül a forrásokból, hogy a betegség ellen valamilyen gyógyfüveket használt, amelyeket a város határában és Endrőd környékén gyűjtött.<sup>23</sup> Ha veszettségi orvosnak ezekre a gyógynövényekre volt szüksége, akkor a város gondoskodott a szállítóeszközről. Keresztes Nagy Mihály munkájával kapcsolatban egyetlen egyszer merült fel panasz. Csányi József szentesi lakos 1844. február 17-én egy beadvánnyal fordult a városi tanácshoz, melyben kérte a veszettorvos megbüntetését: „*Panaszképpen kénytelenítették előterjeszteni miképpen e héten szerdai napon tanyai kutyám megveszedvén, mind engem és más sokat következő veszedelem meg gátlása végett – Veszettségi Orvos Nagy Mihályhoz orvoslás eránt elmentem, ötet barátságosan megkértem. – megjegyezvén hogy a' magam menyit küldtem érte és ez által kértem meg Nagy Mihályt azonban sok idő telve haza jöven Nagy Mihály – nem hogy kérésem telyesítette 's az orvosláshoz fogott volna hanem a' helyett engem, magamat s' Jozzagomat veszedelembé forgót semmibe véve megtámadott – mondván ha akarok megyek – ha akarom – nem megyek, – azért mivel már 3 évi fizetésem a ' Tanács bent fogott.*”<sup>24</sup>

Keresztes Nagy Mihály 1846. november 14-én bekövetkezett halála után fia lett a város *veszettségi orvosa*.<sup>25</sup> Az 1846. november 21-én tartott tanácsülés foglalkozott a tisztség megüresedésével. A város vezetői néhai Keresztes Nagy Mihály fiait kérdezték meg, hogy melyikük hajlandó folytatni a mesterségét. November 28-án ifj. Keresztes Nagy Mihály személyesen megjelent a tanács előtt és elvállalta a tisztséget.<sup>26</sup> Az írásos forrásokban 1852-ig tudjuk nyomon követni ifj. Keresztes Nagy Mihály tevékenységét, aki évente 80 pengő forintot keresett, és többször igénybe vette a város által biztosított fuvart. 1852. május 14 és 16 között mintegy három napot töltött különböző gyógyfüvek gyűjtésével. Keresztes Nagy Mihályt Nagy József szállította, aki 4 pengőt kapott a várostól szolgálataiért.<sup>27</sup> 1852-ben

<sup>19</sup> CsML SzF V. A. 102. m/6 Bír. és Köz. Szám. 1819.

<sup>20</sup> CsML SzF V. A. 102. a. 8. Tjgyk. 1832. dec. 15.

<sup>21</sup> CsML SzF V. A. 115. b. Szentes Város Tanácsának Törvénykezési Iratai. Szóbeli peres iratok. ( a továbbiakban: Törv. Ir. Szó. Ir.) 1844. 281.

<sup>22</sup> CsML SzF V. A. 102. a. 21. Tjgyk. 1846. febr. 21. 652.

<sup>23</sup> CsML SzF V. A. 102. a. 19. Tjgyk. 1844. 1134.

<sup>24</sup> CsML SzF V. A. 102. a. 19. Tjgyk. 1844. febr. 17. 566.

<sup>25</sup> A halotti anyakönyvek szerint a halál oka rothadás volt.

<sup>26</sup> CsML SzF V. A. 102. a. 21. k. Tjgyk. 1846. nov. 21. 172., nov. 28. 240.

<sup>27</sup> CsML SzF V. A. 145. a. 5. Tjgyk. 1852. máj. 22. 1135.

Keresztes Nagy Mihály hosszú löfegyver használatáért folyamodott a városi tanácshoz. Kérelmét a veszettségi orvos a következőkkel indokolta: „*Minthogy pedig fizetésem oly kevés, hogy azzal éven által ki jönni ha csak saját pénzzel nem pótolom tellyes lehetetlenség – s még e' mellett olykor a veszedt ebek és jószágok által életem is oly annyira kockázódik, hogy csak több öszve gyűlt ember társaim által tarthatom azt fel.*” Keresztes Nagy Mihály kérését a városi tanács elfogadta és engedélyezték számára a fegyvertartást.<sup>28</sup> A veszettorvosok szakértelmére jól rávilágít az a tény, hogy az 1850-es évek elején Keresztes Nagy Mihály készítette a betegség ellen alkalmazott gyógyszert, amit a lakosság között ingyen osztottak szét.<sup>29</sup>

A Szentés körül elterülő hatalmas pusztákon legelő jószágállomány mellett a város lakosságát is állandó veszély fenyegette. Az általam vizsgált időszakban jópárszor előfordult, hogy a veszett kutyák embereket támadtak meg. Ilyenkor a város seborvosa kezelte a betegeket. Kutyaharapás esetén ő készítette el a láttelelet, valamint ő látta el a sebet is. 1853-ban és 1854-ben kétszer martak meg embereket veszett ebek. A seborvos állatgyógyítással is foglalkozott abban az időszakban, amikor a veszettorvosok hivatalosan nem gyakorolhatták hivatásukat. A kutyaharapás tényén kívül a források olykor beszámolnak a seborvos által alkalmazott gyógyító eljárásokról is. 1854. május 2-án a felsőpárti csúrhében egy disznó és egy szamar megveszett. Miután az állatokat agyonverték, Halász János csúrhésgazda jelentést tett a városi seborvosnak, aki a következő gyógymódot alkalmazta: „*miután az agyon veretett állatok felett a gyanú fenn áll, részint ovakodási részint gyógyítási szempontból az egész csúrhét megusztatni, ki meg usztatást után pedig az egész falkának veszettség elleni ovt szert adatni rendeltem: melynek ismét helyes ki adása módjára a Tőke Gazdákat betanítottam.*”<sup>30</sup>

Az 1853-tól 1861-ig terjedő időszakban a szentesi veszettorvosok eltűnnek az írásos forrásokból. Ennek feltehetőleg az lehet a magyarázata, hogy az 1848/49-es szabadságharc leverése után bevezetett új közigazgatási rendszer felszámolt, valamint megszüntetett jónéhány tisztséget. Valószínűleg erre a sorsra jutott a veszettorvos is. 1861-ben azonban újra városi alkalmazott lett, mivel az 1860-ban kibocsátott Októberi Diploma megengedte az 1849-ben felfüggesztett megyei és városi alkotmányos önkormányzati testületek helyreállítását. A város irányítását a lakosság által választott tisztviselők és a képviselőtestület vette át.<sup>31</sup> 1861-ben a közgyűlés egy *veszettségi orvost* is alkalmazásba vett évi 80 forint fizetés mellett, amit április 26-án 100 forintra emeltek.<sup>32</sup> A város évente 3 napra ingyen előfogatot biztosított számára, valamint mentesült mindenféle közmunka teher alól, a veszettség elleni gyógyszert viszont neki kellett biztosítania.

Az 1860-as évek elején már nem Keresztes Nagy Mihály, hanem Keresztes Nagy József töltötte be a tisztséget,<sup>33</sup> ami 1862. január 30-án az „*ujont szervezett tanács által mint szükség-telen megszüntetett.*” Keresztes Nagy József azonban olyan nagy népszerűségnek örvendett a szentesiek körében, hogy a város vezetősége továbbra is alkalmazta, és kérvényt nyújtott be a Főispáni Helytartónak annak érdekében, hogy engedélyezze a *veszettségi orvos*

<sup>28</sup> CsML SzF V. A. 145. a. 5. Tjgyk. 1852. 531.

<sup>29</sup> „*A düh-kör ellen orosailag hasznos gyógyszernek, város rovására készíttetése- tudomás szerint ettől Ker. Nagy Mihály mint eddig volt készítője felsőbileg eltöltve léven- elhatároztatik, - mihez képp jelentőnek útasításul adatik, hogy ezen orvosi szerekről, melyek rendes gyógyszerárban leszenek elkészítendők, rendeltvény irván, azt utalványozás iránt e végett ezennel meg bízott Polgármesteri Hivatalnál bemutassa az elkészítendő gyógyszerek irodájában léven folytonosan kiszolgáltatandók.*” CsML SzF V. A. 145. a. 5. Tjgyk. 1852. okt. 12. 2559.

<sup>30</sup> CsML SzF V. B. 146. 2. d. Szentés Város Polgármesterének Iratai. Közigazgatási iratok. (a továbbiakban: Polg. Ir.) 1854. május. 3. 15.

<sup>31</sup> Labádi 1995. 33–39.

<sup>32</sup> „*Keresztes Nagy József veszettség orvoslására megválasztott 80 frt évi fizetését 100 frtra fölemeltetni évenként 3 napra dijj nélküli előfogatot, 's közmunka teher alól felmentését kéri. Folyamodó kérése megadatik 's fizetése évenként 100 frtjval folyó évi Május 1<sup>re</sup> kezdve kpénztárból kiutaltatik.*” CsML SzF V. B. 142. 10. k. Szentés Város Községi Választmányának Iratai. 1861. ápr. 26. 78.

<sup>33</sup> Keresztes Nagy József apja ugyan Keresztes Nagy Mihály volt, de nem azonos az 1832 és 1846 között alkalmazás-ban álló Keresztes Nagy Mihállyal. Keresztes Nagy József apja 1788-ban született, felesége pedig Csák Éva volt.

további működését. Az 1863. október 16-án készült leiratban Petrovich István elutasította a kérést és betiltotta a tisztséget.

1872-ben a város rendezett tanácsi jogállást kapott, amely állatorvos alkalmazására kötelezte az előjáróságot. A gyógyító specialisták helyét tehát átvették a hivatásos szakemberek, jóllehet számos olyan személyről tudunk, aki még századunkban is űzte e hivatást.<sup>34</sup> Ilyen lehetett az a messze földön ismert Veszett Nagy Sándor is, akit eredetileg Keresztes Nagy Sándornak hívtak és gyógyító tudásáról kapta a „veszett” ragadványnevet. Azt sajnos egyelőre nem lehet bizonyítani, hogy Keresztes Nagy Józsefhez hasonlóan ugyanabból a családból származik-e, mint a XIX. század első felében tevékenykedő Keresztes Nagy Mihály és fia. Veszett Nagy Sándor gyógyító tudományát nemcsak Szentesen ismerték. A környező településekről is felkeresték, ha szükség volt szakértelmére. Alakját számtalan hiedelemmonda őrzi, melyek alapján kirajzolódik előttünk működési területe, ami a Tiszazug falvait és jónéhány Békés megyei települést is magában foglal.<sup>35</sup> Keresztes Nagy Sándor 1838. augusztus 22-én született Szentesen<sup>36</sup>, apja Keresztes Nagy József volt, aki viszont 1816. március 1-én látta meg a napvilágot. Anyja Sinóros Szabó Andrásné, miután férjétől elvált, Keresztes Nagy Józseffel csak 1867. december 28-án házasodott össze. Az 1857-es népességösszeírás szerint a család a 786-os számú házban lakott. A házasságból 8 gyermek (Lidia 1837, Sándor 1838, Mária 1843, Imre 1846, Mihály 1848, Lajos 1850, Julianna 1852, József 1853) született. Keresztes Nagy Sándor 1886-ban apjával, aki valószínűleg 1861 és 1863 között a város *veszettségi orvosaként* tevékenykedett, engedélyért folyamodott az előjárósághoz azért, hogy a betegség gyógyításával hivatásszerűen foglalkozhasson. A város polgármestere azonban a kérvényt nem terjesztette a képviselőtestület elé, és visszaküldte azt a Keresztes Nagy családnak. Döntését a következőkkel indokolta: „Mert a városi képviselő testület, avagy bármely hatóság is nem jogosított arra, hogy egyes szakavatatlan egyének avagy előjáróságok által támogatott, de törvény szerint kurúzlásnak minősített foglalkozásra nézve, magasabb helyről engedély kieszközölését kérelmezze, avagy ily természetű kérvényeket tárgyalás alá vegyen véleményével és indítványozással éljen. Ezen oknál fogva – de meg azért is – mert ily kurúzlások a törvény által szigorúan tilalmaztatnak – folyamodókat kérelmükkel elutasítani kellett.”<sup>37</sup> A kérvény elutasításán nem kell csodálkoznunk, hiszen ebben az időszakban a városban szakképzett állatorvos működött. A Keresztes Nagyok ezt követően is tovább folytatták gyógyító tevékenységüket, ami hamar szemet szűrt az illetékes hatóságoknak és mindkettőjük ellen eljárást indítottak az 1888-as állategészségügyi törvények alap-

<sup>34</sup> Szentesen az 1870-es évek elejétől az 1930-as évekig a következő állatorvosok működtek: Ugrai Antal (1874-1885), Mihály Pál (1886-1890), Kardos Jenő (1890-1906), Hufnágel Jakab (1890-1906), Traub József (1906-1907), Simonits Dezső (1907-1908), Borbás János (1907-1909), Kardos Ármun (1908-1909), Fuchs Andor (1912-1926) Szabó 1970. 15-19.

<sup>35</sup> Gergulics 1988. 124-126., Bereczki 1981. 163-182.

<sup>36</sup> Polner Zoltán az Ördögösök című munkájában Veszett Nagy Sándorról számos hiedelemmondát közöl. Szentesen folytatott kutatásai eredményeként sikerült megtalálnia a messze földön híres gyógyító leszármazottait is. A szerző a kötet bevezetőjében a veszettorvos személyéről, családi viszonyairól is külön megemlékezik. Kutatásai szerint Veszett Nagy Sándor 1841. április 11-én született és 1913-ban halt meg. Ez azonban nem teljesen fedi valóságot, mivel a Polner által beazonosítani vélt személy királyi aljárásbíróként dolgozott Csongrádon és 1883. szeptember 9-én meghalt. Polner 1981. 30.

<sup>37</sup> CsML SzF V. B. 177. a. 6. Polg. Ir. 1886. 653.

<sup>38</sup> A gyógyító specialisták és az orvostudomány közötti konfliktusok vizsgálatára remek alkalmat nyújtanak a Békés megyei tisztifőorvos és a Kiskunhalasi Levéltár ide vonatkozó iratai. Tanulmányozásuk során kiderül, hogy a képzett orvosok élesen elhatárolódtak a betegség gyógyításával foglalkozó specialistáktól, nyilvánosan is elítélték eljárásaikat. Csongrád megyéből sajnos nem állnak rendelkezésünkre ilyen típusú források az 1850-es éveket megelőző időszakból. Veszett Nagy Sándor tevékenysége a hivatásos állatorvosoknak is szemet szűrt. A Pasteur által bevezetett oltás széleskörű alkalmazását követően babonáságnak, kurúzlásnak minősültek a specialisták gyógy módjai. Jó példa erre Gonda Sándor kunszentmártoni állatorvos rövid lélegzetű írása, amely 1935-ben jelent meg. Az 1930-as években Veszett Nagy Sándor emléke még elevenen élt a szentmártoni tanyavilágban. A szerző a betegség bemutatása kapcsán tesz említést a veszettorvosról: „Megelőzhetjük a betegség kitérését embernél, vagy állatnál védőoltással, de Veszett Nagy Sándor-féle táltosi tudománnyal nem.” Gonda 1935. 28-29.

ján.<sup>38</sup> A vizsgálat nagy érdeklődésre számot tartó esemény lehetett, hiszen a helyi sajtó is részletesen beszámolt az ügy fejleményeiről. 1891-ben a Jász-Nagykun-Szolnok megye alispánja hívta fel a Földművelésügyi Minisztérium figyelmét arra, hogy Keresztes Nagy József „embereken végez kuruzslást”. Ezt követően a minisztérium utasította az illetékes, helyi hatóságot, hogy indítson eljárást a veszettorvos ellen, akit azzal vádoltak, hogy „a veszettségben elhullott állat egyes részeit felhasználás végett magával vitte és hogy az elhullott állat tulajdonosát a hulla lenyuzására és eladására is felbízta, hogy nevezett egyén veszett eb által megmárt állatok gyógykezelésével is foglalkozott”.<sup>39</sup> Keresztes Nagy Józsefet az 1888-as állategészségügyi törvény ide vonatkozó, azaz a 70., a 71. és a 123. paragrafusai alapján Szentes város rendőrkapitánya 75 forintra büntette.<sup>40</sup> A veszettorvos azonban nem fizette ki a bírságot és fellebbezést nyújtott be Csongrád vármegye alispánjához, aki elutasította a kérelmet és a büntetés összegét 150 forintra emelte. Ezt követően Keresztes Nagy József a Földművelésügyi Minisztériumhoz fordult, de az ügyben eljáró államtitkár jóvá hagyta az alispáni határozatot.<sup>41</sup> 1891-ben Keresztes Nagy Sándor ellen is eljárás indult. A szarvasi főszolgabíró szerint a gyógyító specialista a városban egy helybeli lány gyógyításával foglalkozott, akit egy veszett kutya harapott meg. Az esetről a főszolgabíró is tudomást szerzett, amikor a beteget a Pasteur intézetbe akarták szállítani. A család ugyanis ekkor bevallotta, hogy lányukat már kezelte a „híres szentesi kuruzsló”.<sup>42</sup>

Veszett Nagy Sándor apja halála után is folytatta a gyógyítást. Nemcsak a veszettség kezelésével, hanem állatívatartással is foglalkozott. 1909-ben ménherelési igazolványért folyamodott Szentes város polgármesteréhez.<sup>43</sup> Az engedélyt megyei szinten is megkapta, így hivatalosan gyakorolhatta e mesterséget.<sup>44</sup> Keresztes Nagy Sándor 1914. február 12-én, 75 évesen halt meg az influenzajárvány következtében.

A veszettség elleni vakcina széleskörű alkalmazása után is gyakran fordultak elő megbetegedések a városban. Ezt bizonyítják azok a levéltári források, amelyek a kutyaharapásokról, a beteg állatok kiirtásáról és a veszett ebek felboncolásáról tudósítanak. A hatóságok az 1888-as állategészségügyi törvények által előírt szabályok figyelembevételével próbálták megelőzni a betegség további terjedését. 1908 augusztusában például a szentesi határ Nagynyomás nevű részén egy veszett kutya garázdálkodott. Az agyonvert állat tetemét, amit korábban a tanyai gazdák elástak, exhumálták, majd Misztrik Károly városi állatorvos felboncolta, és megállapította a betegség tüneteit. Azt a hét kutyát, amelyeket a veszett állat megmárt, a gyepmesteri telepre szállították, ahol elpusztították őket. Az állatorvos az eset után pedig elrendelte, hogy a környék kutyáit 40 napig tartsák láncon, vagy lássák el őket szájkosárral.<sup>45</sup>

Összefoglalásként elmondható tehát, hogy az általam vizsgált levéltári források számos

<sup>38</sup> CsML SZF IV. B. 406. c. 23. Csongrád Vármegye Alispánjának Iratai 1892. 238.

<sup>39</sup> Az 1888. VII. törvénycikkely 70. paragrafusa szerint „Veszett, vagy veszettség gyanújában álló állat húsnak, tejének, vagy bármely más terményének forgalomba hozatala vagy felhasználása tilos.” A 71. paragrafus pedig csak a szakembereknek engedi meg a betegség gyógyítását: „Veszett, vagy veszettség gyanújában álló állatokon gyógyítási kísérleteket, vagy véres műtéteket csak a hatóság engedélyével szabad végezni, ily állatok boncolása csak állatorvos, vagy más orvos által szabad.” A 123. paragrafus azokat ítéli el, akik üzletszerűen végeznek állatorvosi teendőket. A törvény rendelkezése szerint a 70. és a 123. paragrafusban foglaltakat megszegőket 200 forintig, míg a 71. paragrafust figyelmen kívül hagyó személyeket 150 forintig terjedő pénzbírsággal büntethetik. Fokányi 1912. 19, 39, 40.

<sup>41</sup> Szentesi Lap 1892. XXIII. évf. 79. sz. júli. 8.

<sup>42</sup> Szentes és Vidéke 1891. XII. évf. 69. sz. aug. 23.

<sup>43</sup> CsML SZF V. B. 177. c. 12. Polg. Ir. 1909. 3824.

<sup>44</sup> Az 1908. december 24-én kiadott 85.451. számú miniszteri rendelet értelmében csak olyan magyar állampolgárok foglalkozhattak állatívatartással, akik megfelelő engedéllyel rendelkeztek. Az igazolvány kiadása előtt az illetékes állatorvosnak meg kellett arról győződnie, hogy a heréléssel vagy miskálással hivatásszerűen foglalkozni kívánó egyén valóban érti-e mesterségét. Az állategészségügyi hatóságoknak az engedély megadása után jogukban állt ellenőrizni az illető munkáját, aki felelősséggel tartozott az általa elkövetett hibákért. Fokányi 1912. 56.

<sup>45</sup> CsML SZF V. B. 177. c. 10. Polg. Ir. 1908. 236.

új ponton gazdagítják a veszettorvosokról alkotott eddigi ismereteinket. Az Alföldön sokfelé ismert specialisták többsége konkrét személy volt, akik a hétköznapi ember számára titokzatosnak tűnő gyógyító praktikákat alkalmaztak, és talán ezzel magyarázható, hogy oly gazdag hiedelemvilág szerveződött körük az évszázadok során. A Szentesen működő veszetzégi orvosok a város megbecsült személyei voltak. A gyógyító specialisták mesteriségüket a XVIII. század végétől 1863-ig a város alkalmazottaként gyakorolhatták. Munkájukért évi fizetést kaptak és bizonyos kiváltságokban is részesültek. Alkalmazásuk hátterében nyilván az állhat, hogy egészen a XIX. század végéig a szakképzett állatorvosok még meglehetősen kevesen voltak, és emiatt a képzetlen állatgyógyászok nagy szerepet játszottak egy-egy jószágtartó közösség életében. A levéltári források szerint a veszettorvosok hivatalosan csak a beteg állatok gyógyításával foglalkoztak, jóllehet a XIX. század végén embereket is kezeltek. A veszett állat által megmárt lakosokat a seborvos látta el, aki a paraszti specialisták működésének betiltása után az állatok gyógyításával is foglalkozott. A veszettorvosok a laikus népi gyógyítás háttérbe szorulását követően, még az XIX-XX. század fordulóján is széles körben alkalmazták gyógyító praktikáikat. A XVIII. század végén és a XIX. század közepén a rendelkezésre álló források szerint a specialisták az orvostudomány által használt eljárásokat alkalmazták. Jó példa erre Pernyész Menyhért, akit a pesti orvosi egyetem jutalomban részesített.<sup>46</sup> Megemlíthetnénk ifj. Keresztes Nagy Mihályt is, aki az 1850-es évek elején saját maga állította össze a helyi hatóságok által kiosztásra kerülő szert. Felmerülhet a kérdés, hogy a városban tevékenykedő gyógyító specialisták milyen sikerrel vehették fel a harcot a halálos kór ellen, azaz képesek voltak-e meggyógyítani a veszetzéget? A levéltári források sajnos erről nem tesznek említést, de valószínűnek tartom, hogy a kigyógyult állatok nem is voltak valójában betegek. A veszettorvosok ténykedése elsősorban a betegség tüneteinek a felismerésére, a veszett jószágok elkülönítésére szorítkozott, de gyakran alkalmazták a korabeli orvostudomány eljárásait is. A gyógyító specialisták tevékenységének, megítélésének mélyrehatóbb vizsgálatára a Szentesi Levéltárban található forrásanyag mellett csak egy szélesebb körű, az egész Alföldre kitérő kutatómunka nyújthat lehetőséget, amelynek remélhetőleg sikerül feltárnia az eddig még homályban maradt részleteket.

## Irodalom

### BARNA Gábor

1979 *Néphit és népszokások Hortobágy vidékén*. Budapest.

1981 Baromorvosi könyvek–népi állatorvoslás (Nagykunsági adatok a népi állatorvosláshoz). In: Dankó Imre (szerk.): *Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának harmincadik évfordulójára*. 183–192. Túrkeve.

1999 A pásztorkutya mágikus őrzése és gyógyítása. In: Pozsgai Péter (szerk.): *Tűzcsiholó*. 615–621. Budapest.

### BARTA László

1979 *A szentesi örökváltság*. Szeged.

### BERECZKI Ibolya

1981 Pásztorkutyatartás a Tiszazugban. In: Dankó Imre (szerk.): *Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának harmincadik évfordulójára*. 163–182. Túrkeve.

### BURGUIÉRE, André

2000 A történeti antropológia. In: Sebők Marcell (szerk.): *Történeti antropológia*. 49–

<sup>46</sup> Pernyész megítélése az orvosi társadalom részéről nem volt teljesen egyöntetű. Utaltam rá korábban, hogy a vármegyei orvos már 1795-ben felfigyelt tevékenységére.



72. Budapest.  
FOKÁNYI László  
1912 *Állategészségügyi törvények, rendeletek és elvi határozatok*. Budapest.  
GERGULICS Péter  
1988 Mesterszállási történetek a szentesi Veszett Nagy Sándorról. *Múzeumi Levelek* 59-60. 124-126.  
GONDA Sándor  
1935 Babonák és kuruzslások a Tiszazugban. *Klly. A Kunszentmártoni Híradó* 1935. évi augusztusi számaiból.  
IGMÁNDY József  
1941 A veszettség oka és gyógyítása Hajdúnánáson és környékén. *Debreceni Szemle*. 256-258.  
KAZAY Endre (összeállította)  
1900 *Gyógyszerési lexicon I-IV*. Nagybánya.  
KOSZTA Sándor  
1968 Kecel állategészségügye a XIX–XX. században. *Agrártörténeti Szemle* X.1-2. sz. 108-118.  
LABÁDI Lajos  
1995 *Szentes város közigazgatása és politikai élete (1849-1918)*. Szeged.  
MAGYARY-KOSSA Gyula  
1929-1940 *Magyar orvosi emlékek I-IV*. Budapest.  
POLNER Zoltán  
1984 *Ördögösök*. Szeged.  
SZABÓ János  
1970 *Állategészségügyi szolgálat tegnap és ma Csongrád megyében 1837-1970*. Szeged.  
SZŰCS Sándor  
1938 Veszettorvosok a Nagysárréten. *Ethnographia* XLIX. 394-398.  
TAKÁCS Imre  
1975 A magyar állategészségügyi rendészet kialakulása és fejlődése 1918-ig. *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1973-74. 281-301.  
VAJKAI Aurél  
1937 Adatok a veszettség gyógyításához. *Ethnographia* XLVIII. 82-84.

Mód, László

### Curing madness in Szentes In the 18th–19th century

In the Archives of Szentes there are several written documents with the help of which the presence of madness and the job of its specialists can be traced back to the beginning of the 1910s. From the end of the 18th century to 1863 the healers practiced their professions as employees of the town. For their job they got annual salary and they had certain privileges. In the background of their employment was the fact that until the end of the 19th century there were very few professional veterinary surgeons, therefore the role of unqualified doctors in the life of a community was very important. According to the archival data officially the specialist dealt with the cure of ill animals however at the end of the 19th century they treated people as well. The healers were able to classify the antidotes used in these days. They knew the symptoms of the illnesses and they could separate the infected animals from the healthy ones. This could be the explanation for their honoured place in society authorities often prohibited their works.